

րակական գործիչ¹ որը, Պրոֆ. Մառի վրայ թուղել էր շատ լաւ տպաւորութիւն, իւր աշխատասիրութեան եւ անխնջ գործունէութեան շնորհիւ:

Այսպէս մօտ ամիս ու կէս Պրոֆ. Մառը 1916 թուի ամիսն մնաց վանում, բնութեան եւ պատմութեան այդ հնամենի եւ խորհրդաւոր քաղաքում, որտեղ մի քանի հազար տարուայ ընթացքում, բազմատեսակ ազգեր ու ցեղեր միմեանց յաջորդեցին, բայց ոչ մէկը չը կըրցաւ այդ քաղաքին տալ այն բարեղարդութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը, ինչ որ թողեց Հայ ժողովուրդը իւր պատմական հայրենիքում, որի ուրարտական աւերակների վրայ այժմ հայկական մոխրակոյտներն են բարձրանում: Վասպուրական Աշխարհի թագն ու պսակ վան քաղաքը պատմագիտութեան մի անսպառ թանգարանն ու շտեմարանն է, որից շատ նիւթեր ունի քաղելու յատկապէս Պրոֆ. Մ. Մառը, որին անհունապէս երախտապարտ պէտք է մնայ եւ Հայագիտութիւնը եւ Հայ ժողովուրդը:

ՀԱՅԿ ԱՃԼՄԵԱՆ

Թաւրիզ, 28 Մայիս 1924:

ԱՌՏԵԸԼԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԲՈՅՏՈՅԻ ԱՆՏՈՆԻ ՔԹԵԼՈՏԻ ՏՈՒՓԸ ԵՒ ԵՂԻՍԵՐԵԹՈՒ ՊՈԼՍՈՅ ՄԻԹԹԱՐԵԱՆՔ²

Այս վերնագրի տակ Հայաքաղաքիս զիմնազիտնի Ոստոցիչ Թէմէշվարեան Եանոշ (Յովհաննէս) երկու տարի յառաջ Կիւլտիֆէհրվարի եպիսկոպոսական դիւանատնէն առնելով նոյն քաղաքը լոյս տեսնող Közművelődés թերթին (1916, Հոկտ. 30) մէջ հրատարակեց յետագայ հետաքրքրական միջադէպը, որուն թարգմանութիւնը կ'ընծայենք հոս, հեղինակին իսկ յորդորմամբ:

* * *

¹ Այս երիտասարդը 1918 թուի ամիսն նահատակուեց Պարսկաստանի Սային-Կալա ամենի մօտ, տաճկական յառաջապահ զօրամբի կողմից, մի քանի հայ երիտասարդների հետ:

Հ. Ա.

² Bajtai erdélyi püspök burnotszelencéje s az erzsébetvárosi mechtaristák. Dr. Temesváry János.

Կիւլտիֆէհրվարի նոյն ժամանակ բերդին մէջ միայն գտնուող նամակատան ցրուիչը 1773 տարւոյ Նշյեմբերի սկիզբները՝ վերին աստիճանի հետաքրքրական եւ ստուգիւ արձանագրուելու արժանի նամակ մը կը յանձնէր գիտնական Աւագբրէք եւ եպիսկոպոսական տեղապահ՝ Սերետոյ Անտոնին: Այս՝ լատին լեզուաւ գրուած վաւերական նամակին թարգմանութիւնն հետեւեալն է:

Մեծարգոյ եւ Գերյարգելի Աւագբրէք եւ Առաջնորդ Տէր,

Ամենագութ Տէրդ մեր.

Մեծարգոյ եւ Գերյարգելի Բոյտոյ Անտոն Սեպուհն, Առեւտարի երբեմնի եպիսկոպոսը 1766ին մեր նոյն ժամանակի վանատան առաջնորդ Ղուկաս Խաչիկեանին դիմած էր, խնդրելով որ չափազանց հոգ պատճառող դրամական անձկութեանը մէջ օգնէ իրեն: Օգնութիւն թախանձողը թէեւ այնպիսի բարձրաստիճան մէկն էր, բայց մեր առաջնորդն երկայն ատեն տամանելէն ետքը՝ այն ժամանակ միայն դրամական փափուկ խնդրոյն մէջ մտաւ, երբ այլ եւս չէր կրնար եղած յաճախակի դիմումներուն դիմադրել: Ուստի եւ նոյն ժամանակ ալ բոլորովին պարտքերու տակ ինկած եպիսկոպոսին — բան մը, որ հանրածանօթ էր — տուաւ 200 հօլանտական ոսկի կամ մաճառական 1000 ֆորինդ, պայմանաւ որ իրեն կամ լաւ եւս մեր վանատան տարեկան 6⁰/₀ շահ տրուի: Եպիսկոպոսն ըստ այսմ Խաչիկեանին եւ իր Միաբանակից Եղբարց իրաւունք տուաւ, որ Հատուցման պարագային ձեռքերին եղած եւ յատուկ ձեռամբ ստորագրուած պարտամուրհակին զօրութեամբ կարենան դրամագլխուն եւ շահուն համապատասխան հատուցում մ'առնուլ կամ ստանալ իր ինչքերէն: Սոյն գործքը այս կերպով լաւ ի գլուխ ելած կ'ըլլար. բայց Մեծաւորն ու մենք, իր միաբանակիցները, առաջին ցանկացողէն էինք որ այդ երբեք տեղի ունեցած չըլլար:

Արգեամբ, տարիներ սահեցան անցան, դրամագլխուն շահը օրէ օր կ'աճէր, իսկ Եպիսկոպոսը պարտքերն հատուցանելու անհոգ եւ անճշդապահ մնաց: Անտէր երկաթի կտոր մը մեծ բան չէ, բայց տարիներու ընթացքին եւ ոչ այդչափին երեսը տեսնել, ոչ դրամագլխէն ոչ ալ շահէն: Այս այսպէսով ըլլալով հան-

դերձ՝ անհամբեր չեղանք, եւ այն ատեն միայն սկսանք մտահոգ ըլլալ, երբ ամէն կողմ լուր ելաւ թէ պարտապան Եպիսկոպոսնիս սկսած է հրաժարուի խորհուրդներ տածել: Այս անհաճոյ լուրն առնելով՝ մեր երկարատեւ համբերութեան վերջին լարն ալ կտրեցաւ այնուհետեւ, եւ՝ ոչ առանց մտատանջութեան ու կանխաւ խորհրդակցելով՝ որոշեցինք ի վերջոյ հատուկ երպով իրեն գրել, որ հաճի հատուցանել վերջապէս: Իրօք ալ գրեցինք իրեն, թէ անհաճոյ դրութեան կերպով մը վերջ տրուի, եւ միւր դրամը, զոր կ'երեւայ թէ բոլորովին մոռացութեան մատնած է՝ ետ տայ: Այս մեզի անսովոր վճռական քայլն ապարդիւն չմնաց: Իրօք ալ պարտապան Եպիսկոպոսնիս, երբ իր հովուական պետի պերճ դիրքէն հրաժարումը քիչ յետոյ կ'իրագործէր եւ Առտեալի վերջնականօրէն հրաժեշտ կուտար՝ եղիսաբեթուպոլսեցի Իսեքուց Անտոն վաճառականին յանձնեց իր քթախոտի ոսկեղէն տուփը եւ պատուական քարերով երեք ոսկեմատանի, խնդրելով որ զանոնք ըստ կարելւոյն գնահատէ եւ անոնց արժէքովը զմեզ գուցեմ գնահատէ: Սակայն Իսեքուց ամէն քար շարժելով հանդերձ՝ չկրցաւ աճուրդի առարկաներուն համապատասխան գին տուող մը գտնել, եւ ի վերջոյ ըսելով որ մենք ալ փորձենք յիշեալ իրերը ծախել՝ զանոնք առանց այլեւ այլի մեր վրէն փաթեց: Եւ որովհետեւ արդէն հանգուցեալ Եպիսկոպոսին փոխ տրուած 1000 Փո. ռինդը՝ մեր վանատան եղած բարեպաշտական նպաստից մէկ մասը կը կազմէր ու մենք տարիներէ ի վեր նոյն գումարին շահէն մաս չունեցանք, բնականաբար մենք ալ լարեպաշտ հիմնադրներու դիտման ըլլալիք պատարագները չէինք կրնար մատուցանել: Թէ այս որչափ դժպահ կացութիւն է՝ Մեծապատուութիւնդ արդէն քացուցաւ է: Բայց որովհետեւ եւ ոչ ապագային յոյս կայ թէ պիտի կարենանք — մեզի բոլորովին անշահաբեր քթախոտի տուփին եւ մատանիներու միջոցաւ — ստանձնած պարտքերնիս կատարել եւ այսու հիմնադրներն իրենց բարեպաշտ դիտաւորութենէն պիտի վրիպին, խոնարհաբար կը դիմենք Ձեր Մեծապատուութեան, որ հաճիք այս անհաճոյ խնդրը վերջացնել եւ մեր փոխ տուած դրամագլուխը հանգուցեալ Եպիսկոպոսին թողածներէն օր յառաջ մեզի Եպիսկոպոսնիս վաճառելով Ձեր Մեծապատուութեան բարեյօժար կարգադրութեան վրայ եւ մեր խոնարհ խնդրանաց նպաստաւոր կատարումը վերստին հայցելով խորին յարգանք մնամք:

Մեծապատուութեանդ ամենանուստ արգոյադիրք եւ օգնականք:

ԵԼԻՍԱԲԵԹՈՒՊՈԼՍՈՅ ՄԻԻԹԵՐԵԱՆՔ, յ. ձ.

1773, Հոկտեմբեր 31:

Այդ տողերը թէեւ մեծ անակնկալ մ'եղան Սերետոյ Աւագերէցին, բայց չյապաղեցաւ պատասխան տալու: Քանի մը օրէն արդէն ճամբայ հանուած տարօրինակ պատասխանը հետեւեալն էր:

Մեծարգոյ Հարք:

Նկատելով հանգուցեալ Եպիսկոպոսին մեծ արժանիքը՝ ձեր ողբագին տրտուեցնելն առ հասարակ տարածամ եւ անտեղի կը համարիմ: Ձեր խնդրանքին ի նպաստ կարգադրութիւն մը այնչափ աւելի ստանձնելու հարկ մը չեմ տեսներ, որչափ դուք բախտաւոր գտնուած էք փոխ տրուած դրամագլուխն եւ անոր շահին փոխաւ: Գոնէ չորս արժէքաւոր առարկայ ձեռք ձգելու: Թէ այս մեծ բան ըսել է՝ դիւրաւ ձգելու: Թէ այս մեծ բան ըսել է՝ դիւրաւ կրնաք հասու ըլլալ, եթէ մտածէք որ երբեմնի Եպիսկոպոսին թողած ժառանգութիւնը դեռ այսօր ալ անակնութեան սահմանին մօտ է: Ուստի եւ ձեր մեծագոյն շահուն համար ձեզի այն անկեղծ եւ բարեացակամ խորհուրդը կուտամ, որ այն խնդրոյն վրայ ոչ ալ ձայն հանէիք, վասն զի իրաւ կրնաք այն անակնկալ դժպահի կացութիւնն ինքեզ համար խորհուրդը կուտամ, որ այսօրս ձեռքերնիդ եղած թեան ննթարկուի, որ այսօրս ձեռքերնիդ եղած առարկաներէն ալ զրկուիք: Եպիսկոպոսին ժառանգորդը, Աղեքսանդր սեպուհը, ատոնց վրայ ալ յանկարծ ձեռք կը դնէ եւ այն ատեն՝ ոչ ալ յանկարծ ձեռք կը դնէ, ընդունեցէք անկեղծ յարստակ ոչ այլ ինչ, ընդունեցէք անկեղծ յարգանքս հաւաստիքը, որով մնամ յարգելի Հայրութեանցդ բարեացակամ:

ՍԵՐԵՏՈՅ ԱՆՏՈՆ, յ. ձ.

Քառյւլքէ հիրվաւ, 1773, Նոյեմբեր 10:

Հ. ՄՐԱՊ. ԵԼԻՍԱԲԵՏ:

Կնոյս, Հայաստան 1922:

